

ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЕДАГОГІЧНИХ ПОГЛЯДІВ ПАВЛА ГНАТОВИЧА ЖИТЕЦЬКОГО

У статті висвітлено основні погляди на проблеми освіти і виховання дітей та молоді видатного науковця та педагога другої половини XIX - початку XX ст. Павла Гнатовича Житецького. Проаналізовано його внесок у розвиток вітчизняної освіти і педагогічної думки України та національного шкільництва. Охарактеризовано особливості взаємодії педагога з учнівським колективом та проаналізовано результативність такої діяльності.

Ключові слова: Павло Гнатович Житецький, освіта, виховання, Колегія Павла Галагана, Київська громада, недільні школи.

В статье освещены основные взгляды на проблемы образования и воспитания детей и молодежи выдающегося ученого и педагога второй половины XIX- начала XX в. Павла Игнатьевича Житецкого. Проанализирован его вклад в развитие отечественного образования и педагогической мысли Украины и национального школьного обучения. Охарактеризованы особенности взаимодействия педагога с учениками и проанализирована результативность такой деятельности.

Ключевые слова: Павел Игнатьевич Житецкий, образование, воспитание, Коллегия Павла Галагана, Киевская община, воскресные школы.

The article highlights the main perspectives on the problems of education and upbringing of children and youth of the outstanding scholar and teacher of the second half of XIX - early XX century. Paul Gnatovych Zhytetsky. Analyzed its contribution to the development of national education and pedagogical thought of Ukraine and the national school system. Characterizes the features of teacher interaction with students' team and analyzed the effectiveness of such activities.

Keywords: Paul Gnatovych Zhytetsky, education, Pavel Galagan College, Kiev congregation, Sunday school.

У період активного прогресивного розвитку країни та світу досить гостро постає проблема розвитку та удосконалення освіти і виховання дітей та молоді. Адже вагомі соціально-політичні й культурні трансформації сучасного суспільства визначають проблеми педагогічної науки як пріоритетні напрями діяльності. Особливої актуальності набуває можливість переосмислення та удосконалення освітніх систем на загальноєвропейському рівні. У цьому контексті велику цінність має формування гармонійних, всебічнорозвинених

особистостей. У зв'язку з чим постає необхідність у підборі найбільш оптимальних та результативних методів, форм і принципів навчання та виховання дітей і молоді. Неоціненною є роль досліджень творчої спадщини вітчизняних педагогів, наукове вивчення їхніх ідей і поглядів, що допоможуть відродити в Україні національну педагогічну думку, забезпечити єдність і спадкоємність поколінь, що, в свою чергу, додасть сили процесу формування нової національно свідомої генерації.

У період складних соціально-економічних умов другої половини ХІХ ст. значний внесок у розбудову народної освіти, громадського руху вніс видатний науковець, педагог, активний діяч громадсько-політичного життя України Павло Гнатович Житецький.

Мета статті – здійснити всебічний ретроспективний аналіз освітньо-виховного потенціалу педагогічних поглядів Павла Гнатовича Житецького.

Дослідження загальнопедагогічних поглядів П. Житецького, визначення внеску вченого у розвиток національного шкільництва, аналіз публіцистично-просвітницьких праць педагога, а також його участі в громадському житті українців ХІХ ст., дає змогу розкрити донині невідомий пласт серед педагогічних феноменів минулого, адже педагогічна діяльність цього науковця дала Україні цілу плеяду видатних істориків, філологів, культурних, громадських та політичних діячів, які безпосередньо визнають значний вплив педагога на формування власних ціннісних переконань.

Після проголошення незалежності України постать П. Житецького привернула увагу дослідників та науковців різних галузей. Зокрема його громадській, педагогічній та науковій діяльності присвячено праці Н. Побірченко [18]; здобутки в галузі філології висвітлено у працях О. Бріциної [2], М. Грицика [4], В. М. Перетца [16]; громадська діяльність педагога знайшла відображення у працях істориків В. Плачинди [17], А. Катренка [12], В. Сарбея [21], О. Казакевич [10] та ін.

Розвиток вітчизняної педагогічної науки передбачає сучасне осмислення та об'єктивне вивчення історико-педагогічних явищ. Л. Березівська [1], Л. Вовк [3], І. Зайченко [8], Н. Побірченко [19], О. Сухомлинська [22] аналізують

окремі аспекти теоретико-педагогічних надбань П. Житецького як активного учасника національно-просвітницького руху, як члена Київської Громади, як популяризатора й ідеолога національної ідеї.

Громадська і суспільна позиція П. Г. Житецького сформувалася у процесі довгого шляху, який розпочався в роки його навчання у Київській духовній академії. Павло Гнатович пізніше згадуватиме: «Тут, на Подолі, у вихрі безкінченних задоволень, у безкінченних суперечках про проблеми Особистого та суспільного життя, склалися перші уявлення та переконання, які потім стануть джерелом моїх радостей та печалей» [9, с. 8]. В Академії у колі однодумців він захоплювався тією культурою і тими творами, що назавжди визначили його долю, долю людини, яка все життя керувалася єдиним правилом - благом рідного народу [11, с. 142].

П. Г. Житецький зробив значний внесок у освітньо-культурний розвиток України. Особливу увагу він приділяв просвіті українського народу. «Ми вже добре знали, - зауважував Павло Гнатович, - що одної свободи мало без науки, без європейської освіти» [9, с. 7]. Як член Київської громади він був упевнений у суспільній користі народної освіти. Всі свої сили Павло Гнатович разом із громадівцями спрямовував на культурно-освітню діяльність (зокрема у роботі недільних шкіл), впровадження в народних школах української мови. «Ми завели при своєму товаристві, - згадував П. Г. Житецький, - так звану семирічну школу, програмою якої передбачалось пройти курс гімназії» [6]. Громада утримувала школу за власні кошти. Навчання в ній проводилося українською мовою. Вчителі ознайомлювали учнів із історією і літературою України, намагалися вчити їх у «національному дусі» [9, с. 3].

Як педагога Павла Гнатовича вирізняла активна позиція у боротьбі за самобутність українського народу, неймовірна прихильність до його традицій, цінностей, здобутків. Така позиція набула визнання в соратників педагога і знайшла своє відображення в формуванні та становленні його підопічних.

Свою педагогічну діяльність П. Г. Житецький почав у Печерській школі, а згодом він перейшов до Новостроєнської школи, у якій вчителювали в основному учні київських гімназій та студенти університету [11, с. 424].

Учителі Новостроєнської школи активно впроваджували навчання українською мовою, на відміну від інших шкіл, де разом із українською викладали і російською мовою. Така повага та шанобливе ставлення до рідної мови, безумовно, відображалися на формуванні життєвих та ціннісних орієнтацій учнів.

Як педагога П. Житецького характеризували такі риси, як вимогливість, прагнення працювати лише зі здібними і підготовленими учнями старших класів. Учений ретельно готувався до своїх уроків і проводив їх на високому науковому рівні. Найбільше у своїх учнях Павло Гнатович поцінював активність, прогресивність поглядів, наполегливість, а тому і спрямовував свої зусилля не лише суто на навчальну діяльність, а й на формування особистості з активною життєвою позицією, власними принципами та переконаннями. Ще з початку трудової діяльності П. Житецького - молодшого учителя російської словесності Кам'янець-Подільської гімназії вирізняють високий інтелект, широка ерудиція, педагогічний такт, велика енергійність, надзвичайна працездатність. Павло Гнатович активно вів боротьбу проти фізичного покарання учнів і приниження їх людської гідності. Із перших днів перебування в Кам'янці-Подільському Житецький розпочав і громадську діяльність. Він об'єднав у гурток прогресивно налаштованих учителів.

До тієї ж групи молодих учителів із духом непримирненства і протиборства горнулася і краща гімназійна молодь [17, с. 63].

Підтвердження такого роду твердження є архівні джерела, публіцистичні та історичні твори, статті, маловідомі і недруковані праці, рукописні матеріали та епістолярна спадщина учнів педагога: А. Кримського, М. Маяковського, Н. Котляревського, О. Ігнат'єва та ін. [2, с. 144].

Павло Гнатович зробив значний внесок у розробку та впровадження викладання навчальних предметів українською мовою, наголошуючи на важливому значенні рідної мови для розвитку особистості та нації загалом. За активної участі П. Г. Житецького розпочалася і підготовка до створення української читанки для недільних шкіл, видання якої, щоправда, припинилося на другій книзі [18, с. 4].

Окрім педагогічної діяльності, П. Г. Житецький зумів вдало вести і організаційно-методичну діяльність, він доклав чимало зусиль до створення і діяльності Колегії Павла Галагана, а також прийняв активну участь у створенні статуту Колегії [23, с. 13].

3 червня 1869 р. спеціально для Григорія Павловича Галагана П. Г. Житецький склав протокол установчого засідання, під час якого обговорювалися найважливіші питання щодо створення і майбутнього функціонування Колегії. На засіданні розглядалися питання дисциплінарних правил Колегії, створення при ній бібліотеки, необхідності проведення уроків плавання та гімнастики. Була підкреслена бажаність облаштування житлових кімнат не більше, ніж на двох вихованців. Також було узгоджене питання про потребу опікунства Колегією [7]. Щодо найважливішого питання - спеціалізації закладу - більшість членів Комісії схилилася до варіанту, за яким учні повинні були виховуватися і жити в Колегії, а освіту отримувати в гімназіях та університеті [10].

Павло Гнатович наполягав на тому, що Колегія мала стати не тільки виховним, а й освітнім закладом. В іншому випадку, на думку П. Г. Житецького, Колегії загрожувала доля перетворитися на «пансіон», який був би лише тінню навчального закладу, що надає освіту вихованцям [10]. На основі цього положення робимо висновок про пріоритетність розумового та фізичного виховання учнів у педагогічних поглядах ученого.

Для запобігання перетворення навчально-виховного закладу на рекреаційний заклад П. Г. Житецький запропонував влаштувати на базі Колегії гімназію з трьох вищих класів, а також закликав працювати на перспективу та віддати Колегію Павла Галагана під юрисдикцію Ради Університету св. Володимира для формування безперервної освіти [5, с. 3].

П. Г. Житецький особливого значення надавав організації навчального процесу у Колегії, зауважуючи, що навчальні класи мають бути невеликими, такими, щоб «можна було ввести систему індивідуального навчання». Він звертав увагу Г. П. Галагана, що освіту у Колегії мали здобувати «не тільки бідні, а й здібні діти». «Не гонячись за кількістю, треба наполягати на якості і,

якщо колегія буде вміщувати у собі обдаровану молодь, то немає жодних сумнівів, вона швидко набуде собі репутацію і ім'я. Тоді звернуться до її послуг й заможні люди, а разом з тим засоби її збільшаться. Але справа не тільки у цій матеріальній вигоді, а у тій моральній силі, яка буде викликана енергією особистої праці з боку викладачів (гонорари їх повинні збільшуватися по мірі збільшення кількості учнів) і авторитетним іменем університету. Це буде саме зразкова гімназія, так як вона буде вміщувати у собі розумові сили - все те, що є краще у нинішніх гімназіях» [10].

Досить цікавою та неординарною для свого часу є і позиція Павла Гнатовича відносно статусу викладачів. Їх П. Житецький розглядав не тільки як робочу, а й як правлячу силу Колегії. «Вони особи відповідальні, насамперед, перед університетом» [10].

Великий обсяг роботи, виконаний П. Г. Житецьким, не залишився поза увагою, пізніше переважна більшість пропозицій була врахована у статуті Колегії Павла Галагана. Навчальний заклад здобув репутацію одного з найкращих, адже тут були враховані найважливіші компоненти навчально-виховного процесу: це і акцент на розумовий та фізичний розвиток особистості, індивідуальний підхід, актуалізація виховних можливостей закладу, морально-естетичне виховання та новаторські навчальні програми. Деякі сучасники схилилися до думки, що у цьому закладі сімейне начало панувало над шкільними дисциплінарними правилами [13].

Впродовж багатьох років, вкладаючи всю душу, П. Г. Житецький продовжував працювати у кількох середніх навчальних закладах, залишаючись одним із визнаних лідерів українського національного руху другої половини ХІХ століття. Його світогляд та громадянська позиція протягом десятиліть вливали на формування та становлення особистості його учнів. Один із колишніх підопічних у Колегії О. Яницький висловився про П. Г. Житецького так: «Він навчив нас любити нашу багатостраждальну Україну!» [20]. Про те, що Павло Гнатович мав великий вплив на своїх учнів, на вибір їх життєвого шляху і багатьом із них виховав любов до філології, сформував та розвинув здібності до наукової роботи, свідчать спогади й інших вихованців. Колишній

учень Колегії, юрист, академік УАН О. Малиновський називає П. Житецького «одним із найулюбленіших викладачів» [15]. Згадуючи шкільні роки у Колегії Павла Галагана, А. Кримський у листі до О. Огоновського пише: «Щасливий я був і в тім згляді, що вчителем словесності був у колегії Павло Гнатович Житецький - людина, що її вплив я й досі на собі відчуваю» [14]. А в листі до П. Житецького він зізнається у пошані до нього: «Я завжди раз у раз згадував за Вас, мого незабутнього вчителя. Адже мої громадські пересвідчення й ідеали повиростали з тих гадок, які Ви мені прищепили, коли я був школярем» [14].

Стиль викладання П. Г. Житецького вимагав від учнів зацікавленості і досить високого рівня інтелектуального розвитку. Залишаючись в душі науковцем, більше ніж педагогом, він не завжди міг знайти спільну мову з усією юнацькою аудиторією. Але все ж таки вихованці згадували Павла Гнатовича як вимогливого, відповідального, але водночас гуманного і чуйного викладача.

Викладаючи у Колегії, П. Г. Житецький приділяв увагу етичному вихованню своїх учнів. Автор анонімного біографічного нариса, присвяченого П. Г. Житецькому, колишній вихованець Колегії, зазначав, що високий авторитет учителя, побоювання його влучних зауважень часто стримували учнів Колегії від порушень дисципліни [10].

Павло Гнатович чітко усвідомлював, що без боротьби за право українського народу на власну школу, без визначення основних педагогічних проблем, без розробки теоретичних засад навчально-виховного процесу та їх практичного запровадження у шкільну практику українська освіта залишалася б денационалізованою і не відповідала б вимогам суспільного розвитку народу. Саме тому формулювання педагогічних ідей і поглядів, спрямованих на вирішення освітньо-виховних завдань, стало органічною складовою його педагогічної і просвітницької діяльності, а їх дослідження - необхідною умовою сучасного осмислення і аналізу педагогічної діяльності видатного просвітителя. Педагогічні погляди П. Житецького не втратили значення для сучасної освіти, навчання й виховання дітей. Їх аналіз говорить про надзвичайну цінність для вдосконалення сучасної системи освіти.

Література

1. Березівська Л. Д. Освітньо-виховна діяльність київських просвітницьких товариств (друга половина XIX - початок XX століття) / Л. Д. Березівська. - К. : Молодь, 1999. - 191 с.
2. Бріцина О. І. Питання українського мовознавства в працях П. Г. Житецького: Дис. ... канд. філол. наук. - К., 1958. - 281 с.
3. Вовк Л. П. Громадсько-педагогічне сподвижництво в Україні: (етапи і особливості) / Л. П. Вовк. - К. : Міжнародна фінансова агенція, 1997. - 179 с.
4. Грицик М. Павло Житецький у зв'язках із західноукраїнськими філологами // IV Міжнародний конгрес україністів, Одеса 26-29 серп. 1999. - Кн. 1. - К., 2000. - С. 334-342.
5. Житецкий П. И. Галагану Григорию Павловичу. Письмо 25.09.1896 из Киева. Од. зб. 911. - 6 арк.
6. Житецький П. Г. З історії Київської української громади. - Промова Павла Житецького на Шевченківських роковинах // Записки наукового товариства імені Т.Г. Шевченка. - 1913. - Т 116. - С. 178.
7. Житецкий П. И. О заседании 31 мая 1869 г. по поводу открытия в Киеве Коллегии Павла Галагана. [Статья]. Автограф. 3 июня 1869 г. - Од. зб. 46605. - 32 арк.
8. Зайченко І. В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Зайченко І. В. - К. : Видавничий дім «Слово», 2010. - 1032 с.
9. Інститут рукописів ЦНБ НАН України. - Ф.1. - № 46604
10. Казакевич О. Павло Житецький. Життя та діяльність / О. Казакевич - К., 2008. - 204 с.
11. Казакевич О. М. Громадська діяльність П. Г. Житецького на початку 60-х років XIX ст. // Наукові записки. - Том 19. - 2001- С. 142-145.
12. Катренко А. М. Український національний рух XIX ст. Частина II. 60-90-ті роки XIX ст. Навчальний посібник. - К., 1999. - 189 с.

13. Коллегия Павла Галагана // Энциклопедический словарь. - СПб., 1895. - Т. 30. - С. 695.
14. Кримський А. Ю. Твори: В 5 т. / А. Ю. Кримський - Т.5. - К., 1973. - С. 115.
15. Малиновський О. З щоденників // Вісник АН України. - 1993. - №10. - С.92.
16. Перетц В. Павло Житецький: До ювілею 45-літньої наукової діяльності / В. Перетц // Записки Українського наукового товариства в Києві. - 1908. - Кн. 2. - С. 3-38.
17. Плачинда В. П. Павло Гнатович Житецький / В. Плачинда - К.: Наукова думка, 1987. - 207 с.
18. Побірченко Н.С. Павло Житецький - український вчений, педагог, громадський діяч / Н. Побірченко - К.: Пед. думка, 1997. - 3б с.
19. Побірченко Н. С. Питання національної освіти та виховання в діяльності українських Громад (друга половина ХІХ - початок ХХ століття) : монографія / Н. С. Побірченко. - К. : Наук. світ, 2002. - 331 с.
20. Пчілка Олена. Павло Житецький / О. Пчілка // Рідний край. - 1911. - № 24. - липень. - С. 1-7.
21. Сарбей В. Г. Етапи формування української національної самосвідомості (кінець ХVІІІ - початок ХХ ст.) // Український історичний журнал. - 1993. - № 7-8. С. 3-16.
22. Українська педагогіка в персоналіях : У2 кн. Кн. 1 : Навч. посібник / За ред. О.В. Сухомлинської. - К. : Либідь, 2005. - 624 с.
23. Ткаченко Т. В. Громадська та благодійна діяльність Г. П. Галагана: Автореф. дис. ... к. істор. н.: 07.00.01 / НАН України Інститут історії України. - К., 2004. - 20 с.